

Carlo Lurago a vojenské stavby 17. století v Praze

Jedním z objemově nejrozsáhlejších podniků započatých v polovině 17. století byla výstavba nového opevnění pražských měst. Přestože architektonická a v podstatě i stavebně technická hodnota fortifikačních staveb byla nevelká, značný počet zúčastněných stavitelů a řemeslníků, odvolaných od jiných prací, vyžaduje pro lepší poznání architektonické tvorby druhé poloviny 17. století bližší určení podílů jednotlivých stavebních podnikatelů. Mezi nejvýznamnější patřil i Carlo Lurago; proto je pozornost soustředěna na tohoto architekta a stavitele.

Až počátek třicetileté války znamenal větší změny v pražském středověkém opevnění, především v nejvíce exponovaných úsecích. Nejslabší částí malostranského, respektive hradčanského opevnění byl Pohořelec s mírně stoupajícím terénem až k Bílé hoře. Právě asi zde vznikaly první šance, které daly základ pozdějšímu bastionovému systému, jenž sevřel všechna pražská města. Již v září roku 1619 byla patrně dokončena bašta za Strahovskou branou (spolu s touto branou). Není vyloučeno, že celý Pohořelec byl v té době uzavřen systémem sypaných valů a zdí, které využívaly stojící kamenné ohrady a domy. Průběh opevnění lze v některých místech rozpoznat dodnes, jak dosvědčuje například terénní zlom v prostoru kapucínské zahrady. Ještě měsíc před osudnou bitvou přikázal Fridrich Falcký opravit a zpevnit hradby právě v těchto úsecích. Opravy, jejichž vedením byl pověřen Gothar ze Starhemberga, nebyly zřejmě velkého rozsahu.¹

Následujícího roku v létě, po obsazení Prahy císařskými, byly zahájeny práce na dalším předsunutém místě – na Vyšehradě. Od 28. června 1621 prováděli nádeníci z příkazu Albrechta z Valdštejna úpravy vyšehradské pevnosti, jak nasvědčují týdenní příkazy k výplatě peněz dělníkům, trvající až do 29. prosince téhož roku. Rozsah těchto prací prováděných pod přímým vedením velícího důstojníka Vyšehradu, kapitána Hanse Puhla z Punsonu, a pod dohledem jeho nadřízeného, Valdštejnova podplukovníka Ferdinanda, hraběte z Nagroll, byl, vzhledem k tomu, že šlo pouze o zemní práce, poměrně velký. Celkem bylo vyplaceno kolem dvou tisíc kop grošů míšeňských.² Praha se dostala do středu pozornosti a rozhodnutím císaře zde měla být vybudována citadela zesilující opevňovací systém. Nedostatek místních odborníků přinutil místodržícího, knížete Liechtensteina, obrátit se jak na saského kurfiřta, tak i na bavorského polního zbrojmistra Alexandra, barona zu Grotte, aby vyslali odborníky, respektive aby sami byli nápomocni svými zkušenostmi při vyhledávání vhodného místa pro citadelu a pro zhotovení jejího modelu. Je pravděpodobné, že Tilly, vrchní velitel bavorského vojska, zu Grotteho roku 1621 k návštěvě Prahy neuvolnil, kurfiřt nevyslal znalce, a tak se

místodržící příštího roku obrátil do Vídně na Arnošta, hraběte Montecuccoli, s žádostí o povolání některého inženýra z ciziny – z Itálie.³ Ani tento pokus, zdá se, nebyl úspěšný a až 15. listopadu 1622 byl konečně přijat Vilém, hrabě ze Solmsu, se svými inženýry (doložen Augustin Rumpf) a staviteli (jmenován Bartholomeus Laurmann). Solmsovi byl stanoven vysoký roční plat odpovídající zhruba platu generála armády (6000 zl.) s tím, že zhotoví plány nové pražské pevnosti. Hrabě pak, zřejmě na jaře následujícího roku, předložil návrh a rozpočet na opevňovací práce i s jejich nákresem místodržícímu, který vše zaslal císaři Ferdinandu II. k posouzení. Nákladné a obsáhlé dílo, k jehož realizaci měl být najat inženýr Tomáš de Cevallos z Flander, nebylo uskutečněno; nelze však vyloučit vliv tohoto projektu na pozdější návrhy.⁴

V Praze se pokračovalo na drobnějších pracích; zatloukaly se palisády na Vyšehradě, stavěly šance u letohrádku Hvězda, opravovalo se u Pražského hradu, zlepšovalo se opevnění Nového Města. Všechny stavby vedl hrabě Nagroll, jemuž byl podřízen i nejmenovaný florentský inženýr (Giovanni Pieroni ?).⁵

Stálá, ale drobná činnost nemohla změnit pražské opevnění podle představ generality. Nedostatek peněz k uskutečnění větších staveb nutil ke hledání stále nových zdrojů příjmů. Opětovně vypisované mimořádné kontribuce (příkladem může být „tříkrejcarová“ daň z hlavy) se však již v zemi sužované „kvartýrujícími“ pluky a „štráfujícími partajemi“ měly účinkem – práce byly s největší pravděpodobností zastaveny. Inženýr G. Pieroni tak mohl ve své zprávě pouze konstatovat žalostný stav fortifikací. Podle jeho mínění bylo vyšehradské opevnění tak sešlé, že by nemohlo odolat náhlému útoku, proto doporučoval vybudovat před branou do města „půlměsíc“ z trámů a hlíny, před branou z města vysoký zásek s příkopem (s jehož budováním se již dříve začalo); měly se rovněž zpevnit hradební zdi. Úpravy doporučoval i v opevnění Pražského hradu, který měl sloužit jako druhá citadela. Pieroniho návrhy však byly uskutečněny jen v nejnutnější míře,⁶ jak dokázalo snadné obsazení Prahy 15. listopadu 1631 saským vojskem. Velení saské posádky, vědomo si špatného stavu hradeb, vydalo rozkaz konšelům pražských měst, aby na opevnění posílali denně 1200 dělníků a měsíčně hradili 7268 zl. r. potřebných k proplácení mezd. Pražská města však nebyla schopna tento vysoký požadavek zajistit.⁷

Valdštejnovo obsazení Prahy a přenesení bojišť mimo Čechy vzdálilo hlavní město bezprostředního vojenského ohrožení a způsobilo zanedbání stavby opevnění. Banerův příchod do Saska roku 1637 však znovu připomněl žalostný stav fortifikací, ale až porážka Salisových pluků pod Plavnem počátkem roku 1639 (v bitvě zajat i markýz Borri), a tím otevřená cesta do českého pomezí zvýšila aktivitu vojenského velení Prahy podpořenou císařským dekretem. Pod dohledem pražského velícího důstojníka Rudolfa, hraběte Colloreda, byly opraveny nové šance a brána na Strahově, násyp u Nového Světa a kapucínského kláštera, bašta před Píseckou branou. Opakované výzvy Pražanům dokládají, že opravy nepostupovaly předpokládaným tempem, a tak při stavbě nově vyměřené šance proti Prašnému mostu museli pomáhat i hradní mušketýři. Za vyšehradskou branou, na „hornverku“, pak pracovali pražští Židé. Práce byly zhruba dokončeny asi v červenci roku 1639, až na novou šanci u Prašného mostu, a mohlo se začít s opravou hradeb a stavbou bašt Nového Města (od Vltavy

k Horské bráně stavěli Staroměstští, od Horské ke Svinské Novoměstští, za Svinskou branou měli pracovat Židé). Přestože ke stavbě bylo vysíláno až 1000 dělníků denně, nepokračovalo se tak rychle, jak bylo zapotřebí. V memorandu generality z 8. září 1639 bylo doporučeno ustanovit samostatného stavebního písaře pro fortifikace, vysílat nejméně 1200 dělníků s denním vyplácením mzdy, rovněž denně mělo být hrazeno stravné dvěma dílovedoucím, deseti zedníkům a ostatním řemeslníkům. Dále generalita nařídila zatlučení nejméně 6000 kůlů a zpevnění břehů Starého i Menšího Města pražského palisádami.⁸ Koncepci stavby navrhl a vedl ze zajetí již vykoupený generál-inženýr císařské armády, „nejvyšší“ Alexandr Borri, spolu s velitelem pražské posádky Colloredem. Bezprostředním technickým řízením byl pověřen od července roku 1639 kapitán-inženýr Cyrill Geer (nikoliv Beer), s běžným hejtmanským platem 150 zl. r. měsíčně. Geer předložil nové nákresy, podle nichž se pokračovalo – z nařízení arciknížete Leopolda Viléma z 11. května 1640 – v budování pražského opevnění. Na základě doporučení zmíněného memoranda byl ustanoven stavební písař (Matěj Balcon) a prozatímně jeden stavbyvedoucí (Santino de Bossi), jimž byl císařovým nařízením ze 17. listopadu 1640 určen plat 40, respektive 30 zl. měsíčně. Nedostatek finančních prostředků nadále brzdil rychlost výstavby; pražská města plně hradila náklady (nepočítáme-li výdaje vojenské pokladny za dříví na palisády), které od císařského nařízení z dubna roku 1639 do 23. srpna 1642, kdy stavovský sněm uvolnil část daně z nápojů k fortifikačním účelům, dosáhly výše 6692 zl. 33 kr.⁹

V dalších letech se budovaly šance před Strahovskou branou, šance na Bílé hoře (do 9. ledna 1643 bylo prostavěno 1046 kubických sáhů, 24 a půl lokte) a opevnění za Píseckou branou (225 kubických sáhů). Dokončovala se šance před Šibeniční (Horskou) branou, Svinskou branou a „hornverk“ před Vyšehradem, pracovalo se i na Hradčanech a v okolí Újezdské brány. Cena účtovaná stavitelem Bossim za kubický sáh – 1 zl. 30 kr. – ukazuje, že šance nebyly ani částečně zděné (roku 1642 bylo Bossimu zaplaceno 4105 zl. 30 kr.). V dalším roce (1643) se dále pracovalo na bělohorském opevnění, na baště za Píseckou branou, studenti klementinské koleje budovali šanci na Petříně. Stálý nedostatek peněz (roční odhad prací podle projektu markýze Borriho a C. Geera činil 26 000 zl.) poněkud zpožďoval stavby a oddaloval termín dokončení. Ferdinand III. proto požadoval na sněmu svolaném k 17. listopadu 1644 zvýšení nápojové daně (roční výnos měl činit 10 000 zl.) na stavbu pražské pevnosti.¹⁰ Počátkem roku 1645 císař opět upozornil na nutnost pokračovat ve stavbě opevnění – Torstenson se vydal na tažení do českých zemí. Nedostatek prostředků shromážděných z nápojových daní (pivní a vinný tác odváděla pouze Praha) donutil císaře vypsát mimořádnou domovní daň pro Prahu; z každého měšťanského domu se měl odvádět 1 tolar, ze svobodného 2 tolary. Praha, již tak zatížená vysokými kontribucemi, nemohla odevzdat předepsanou dávku, takže náklady musely být nakonec hrazeny z berně. Při obhlídce fortifikací v březnu roku 1645 zjistila komise, že dobře pokročily práce u Strahovské brány (kde byl zřízen příkop). Z plánu, který zaslal hrabě Colloredo do Vídně 2. září, je dobře patrné, že valná část opevnění na Petříně, Strahově a kolem šance Hvězda dokonce i s příkopem, byla hotova. Dvě varianty průběhu opevnění na Brusce a Klárově byly císařským nařízením z 28. října rozhodnuty v neprospěch jezuitů; hradba měla zasahovat do jejich

zahrady tak, jak původně roku 1639 navrhl markýz Borri.¹¹ Na konci roku 1645 byly doplňovány chybějící palisády na Klárově, dokončoval se „hornverk“ před Špitálskou branou, dodělávala se také palisáda pod Vyšehradem. Císař koncem roku (23. prosince) vyžadoval zvýšení týdenního nákladu až na 1100 zl. Tento obnos měl být hrazen z výtěžku pivního a vinného tácu, protože kontribuce „z hlavy“ již byly neúčinné. Opevnění kolem Strahovské brány bylo roku 1646 téměř hotové, pracovalo se ještě na Petříně. Podle Ferdinandova nařízení ze srpna roku 1646 mělo být vysíláno na fortifikační práce denně 200 dělníků, přičemž vydání v letních týdnech měla obnášet 1000 zl., v zimních 500 zl.¹²

Na samém počátku roku 1647 se svázelo dříví na stavby můstků k tehdejším čtyřem branám malostranského a hradčanského opevnění. V srpnu doplňovalo 50 dělníků, které dostali Geer a Bossi na osm dní, palisády za Hradem. Bossiho při pracích natolik potřebovali, že, ač byl zavřen za zabití políra Domenika Parasacchi, jej na čestné slovo prozatímně propustili z vězení s podmínkou, že nesmí nosit kord a musí se „pokojně chovat“. Koncem roku bylo tedy opevnění z velké části dokončeno a s Bossim bylo – pro jistotu – 28. prosince 1647 provedeno vyúčtování za dobu od 25. října 1642 (kdy náklady začaly být hrazeny z nápojové daně). Dostal 134 704 zl. a 55 kr., což odpovídá objemu týdenních prací v hodnotě asi 500 zl.¹³

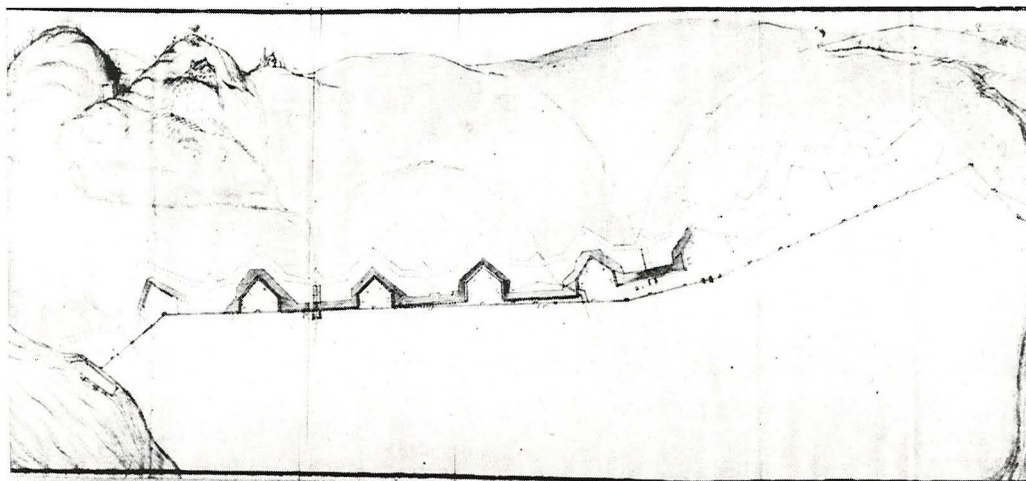
Před příchodem Švédů bylo dohotoveno celé malostranské opevnění, snad kromě úseků pod Bruskou. Středověké fortifikace Nového Města byly opraveny a zesíleny baštami před Poříčskou branou, v zalomení hradby mezi Poříčskou a Horskou branou, před Horskou branou, dále pak až před Koňskou a za Svinskou branou; snad byl postaven i menší bastion před Karlovem. Těchto pět (šest) šancí doplňoval „hornverk“ proti Šibeničnímu vrchu. Ironií osudu Koenigsmark dobyl, či spíše obsadil právě nejlépe opevněnou část; Nové a Staré Město pak Švédové tři měsíce neúspěšně obléhali, přičemž hlavní nápor byl veden především v úseku bez nově vybudovaných šancí. Ani v této době ovšem neustaly práce na fortifikacích: právě nejvíce exponované části byly zesilovány dalšími valy a palisádami až do trojitého systému podle vzoru tehdejších polních opevnění.¹⁴

Nová etapa výstavby fortifikací nastala nedlouho po odchodu Švédů z Prahy. Zničené novoměstské hradby, zvláště v úseku mezi Horskou a Koňskou branou, vyžadovaly urychlenou obnovu. Zřejmě již koncem roku 1648 Raimund, hrabě Montecuccoli, ve známém memorandu navrhl zřídít z několika českých měst pevnost (úmysl byl realizován jen v Praze a v Chebu), v Praze pak měly být vybudovány dvě citadely, jedna na Strahově nebo na Hradě, druhá na Vyšehradě. Na nové koncepci, podle které bylo rozhodnuto vystavět opevnění nezávislé na středověké hradbě, se podíleli především Innocentio Conti a Colloredo, dva důstojníci, kteří získali své zkušenosti při hájení Nového Města před Švédy. Svým způsobem ovlivnil stavbu i Josef Priami, jenž předtím vedl opevňování Chebu podle návrhů C. Geera. Vlastní plány a technické rozpracování lze však označit za Geerovo dílo, nebo spíše za práci jeho nástupce v době kolem roku 1648, Giovanniho Pieroniho.

NOVOMĚSTSKÉ OPEVNĚNÍ

První smlouva s Carlem Luragem byla uzavřena 12. listopadu 1648 na zemní práce v ceně 1 zl. a 15 kr. za kubický sáh. Hned na jaře následujícího roku, 31. března, podepsal Conti s Luragem další smlouvu, v níž se stavitel zavázal stavět plně („durch und durch“) cihlovou zeď na soklu sestávajícím ze tří řad přitesaných kamenných kvádrů, s armovanými nárožními a s kamennou kordonovou římsou. Za kubický loket (včetně spotřebovaného materiálu) měl Lurago dostávat 33 kr. (tj. 14 zl. a 51 kr. za kubický sáh).¹⁵ Možná již koncem roku 1648, nejpozději však na jaře dalšího roku, pokud nebyla zmrzlá půda, se začalo s výkopy. V první etapě byly pravděpodobně zhruba opraveny hradby a zahájeny práce na úseku od Horské brány (s baštou před ní) k bráně Koňské (rovněž se šanci). Projekt počítal s prozatímním využitím středověké hradby od Horské brány k Vltavě a od Koňské brány ke Karlovu a dále k Vyšehradu, které nebyly švédským bombardováním natolik poškozeny. Carlo Lurago podle projektu vložil do tohoto středního úseku novoměstských hradeb, dříve chráněném dvěma šancemi, čtyři bastiony. Stará Horská brána, Švédy zcela zničená, nebyla obnovena a měla ji nahradit Nová brána, tentokrát již umístěná v kurtině. Do roku 1652 byly dokončeny vyzdívkové líce bastionu sv. Kryštofa, byl započat a částečně dohotoven úsek kurtiny u bastionu sv. Mikuláše, sám bastion byl plně rozestavěn, podobně jako další kurtina s Novou branou a bastion sv. Petra a Pavla s částí další kurtiny, která prozatímně navázala na gotické opevnění. Lurago rovněž začal stavět kurtinu severně od Koňské brány, vlastní bránu dokončil a zahájil stavbu bastionu sv. Štěpána. Práce na tomto úseku již mohly být zahájeny v roce 1649; Lurago v září tohoto roku totiž obdržel 67 978 zl. a 11 kr. z nápojové daně, kterou zemský sněm opět uvolnil na fortifikace 11. srpna 1649. V letech 1650–1652 bylo postaveno zdivo

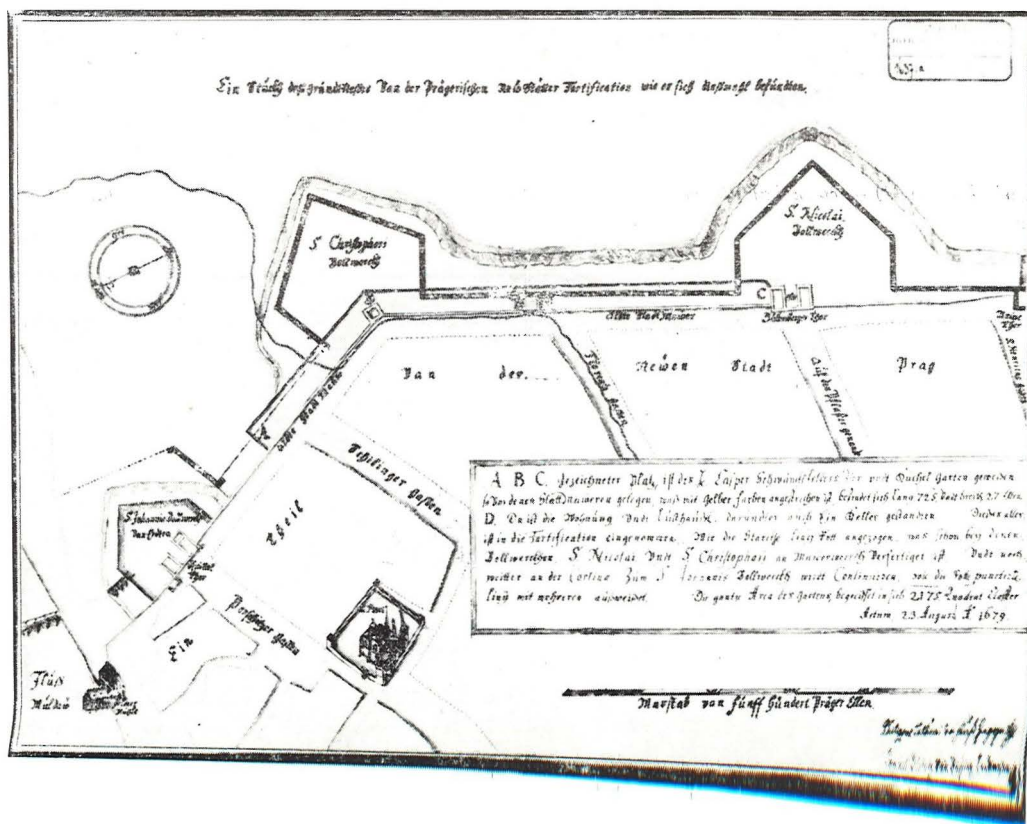
Carlo Lurago (?) – účtovací plán novoměstského opevnění z r. 1652, zachycující stav budovaných a plánovaných částí, detail

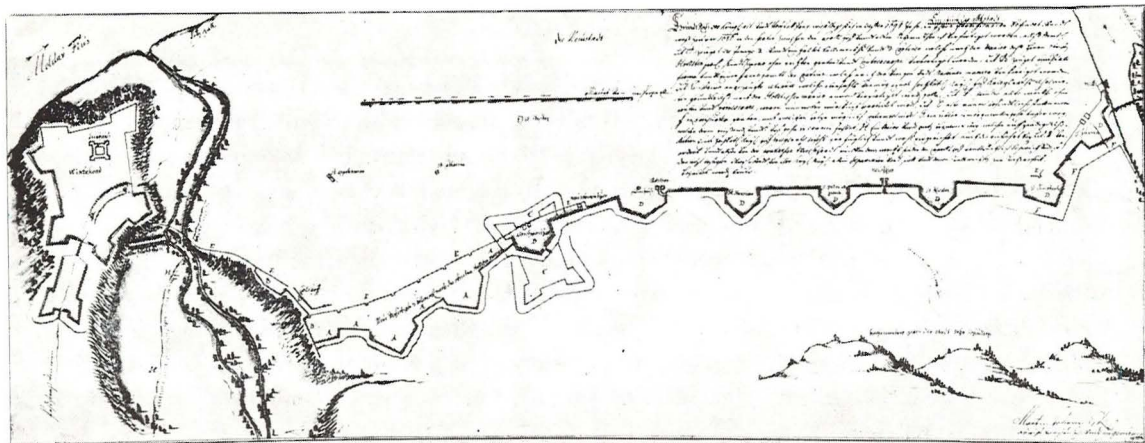

v celkovém rozsahu 163 682 loket (tj. asi 6 062 kubických sáhů), za které stavitel dostal 90 025 zl. a 36 kr. Výkopy, prováděné kutnohorskými horníky pod Luragovým vedením v objemu 7350 kubických sáhů a 22 kubických loket, byly ohodnoceny podle smluvní dohody 1 zl. a 15 kr. za kubický sáh (9202 zl. 56 kr.). Kutnohorští rovněž kopali základy opevňovacích zdí; za 4 558 kubických sáhů a 21 kubických loket jim bylo zaplacen 5 700 zl. a 23 kr. V letech 1652–1654 se ve stavbě pokračovalo s neztenčenou intenzitou. Především byl budován bastion sv. Jindřicha, ale také další bašty a kurtiny byly zvyšovány, snad jen líce bastionu sv. Kryštofa a bastion sv. Štěpána s Koňskou branou byly dokončeny. Někdy během roku 1652 byla v souvislosti s odchodem Contiho uzavřena s Carlem Luragem nová smlouva, která se v ceně za kubický sáh přizpůsobila nabídce Santina de Bossi; tak 4695 kubických sáhů a 21 kubických loket zdíva zhotoveného do roku 1654 bylo ohodnoceno již jen 12 zl. za kubický sáh (56 349 zl. a 20 kr.). Podobně byla snížena i cena za vykopanou zeminu o 15 krejcarů; v roce 1654 dostal Lurago 10 279 zl.

Jednotlivé bastiony nového opevnění byly od sebe vzdálené 350–400 loket (tj. asi 210 až 235 m), jejich boky měřily 60–70 loket (35–40 m) a líce 120–130 loket (70–75 m). Boky svíraly

Samuel Globic z Bučiny – plán severní části novoměstského opevnění z r. 1679, zachycující stav budovaných částí

Martin Johann Eck – účtovací plán novoměstského opevnění z r. 1698, zachycující stav opevnění po smrti B. Schwarzbauera

s kurtinou vždy pravý úhel, hroty bastionů tvořily úhly v hodnotách od 92° do 128° . Zdi byly z vnější strany zešíkmené, položené na vnitřní podpůrné pilířky, vyzděné většinou v celé výšce eskarpy. Základy se kopaly široké 7 loket (414 cm), koruna zdi byla silná asi $4\frac{1}{4}$ lokte (250 cm).¹⁶

V roce 1654 se opět změnil zdroj fortifikačních příjmů, protože výdaje měly být napříště hrazeny ze zemských prostředků, vznikla nová komise s deputovanými zástupci zemského sněmu. V prvních letech po roce 1654 se stavby velmi zpomalily, ne-li zastavily. Důvodem mohlo být neochotné hrazení nákladů, téměř dokončená novostavba a oprava starých hradeb Nového Města, nakonec i změna ve vrchním velení Prahy a ve vedení staveb (po odchodu Contiho roku 1652 nastoupil Jan de la Cron). Pro léta 1655–1657 nejsou archívně doložena žádná vydání na novoměstské opevnění, pro rok 1658 pak pouze vydání v hodnotě 3000 zl., placených však také za vyšehradské práce. Novoměstské hradby, zčásti s gotickou hradební zdí, zčásti s bastionovou soustavou, zaručovaly již v této podobě relativní bezpečnost města před náhlým útokem, a tak se prostředky a pozornost zaměřily na opevnění Vyšehradu a Malé Strany s Hradčanami. Až na naléhání císaře a po opětovném povolení daně z pivního a vinného tácu a solního obchodu určené na fortifikace pokračovalo se větším tempem ve stavbě novoměstských hradeb.¹⁷ To však již práce řídil inženýr Francesco Pieroni, který je převzal po svém otci Giovannim.

V roce 1659 Carlo Lurago pravděpodobně pokračoval na rozestavěné části kurtiny a na dalším, jižnějším bastionu (sv. Xavera). Za práce dostal 12 126 zl; nelze ovšem vyloučit, že v této sumě byl zahrnut i nedoplatek za léta 1649–1654, který činil 3615 zl. V následujících letech jednotlivé výplaty klesají až k roku 1665, kdy bylo Luragovi zaplacenou pouze 175 zl. Celkem v letech 1659–1665 odvedl práci za 32 225 zl. a 30 kr., přičemž je třeba počítat i s náklady na eventuální vyšehradské stavby. V závěru roku 1664 tedy Luragova činnost skončila. Asi od roku 1660 převzal část povinností při vedení staveb Carlův synovec Francesco Lurago. Oba zřejmě dostavěli úsek od bastionu sv. Mikuláše do poloviny bastionu sv. Xavera; po

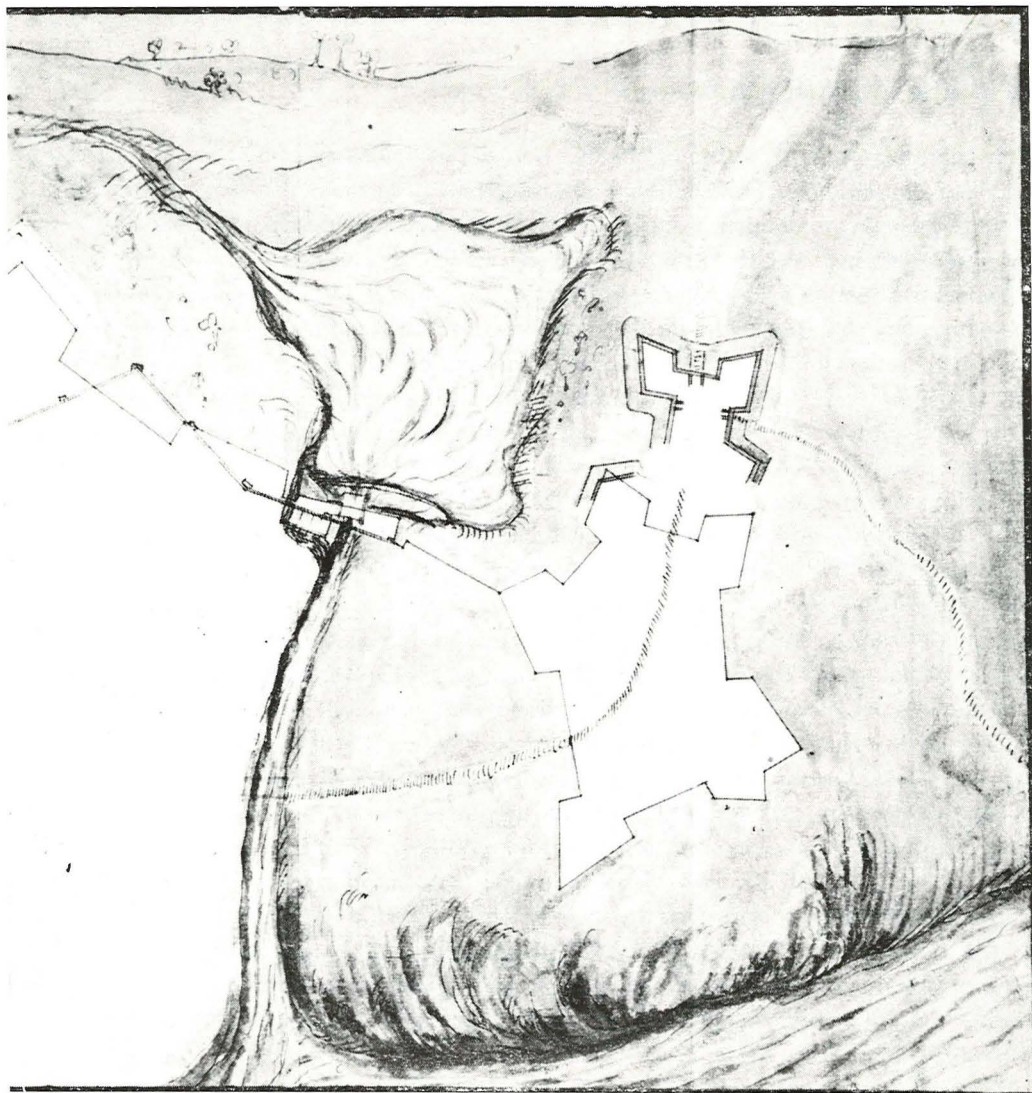
jejich odchodu pokračoval v práci Gio Domenico Orsi. Ten již roku 1665 dostal 2285 zl., v následujících letech mu pak byly vyplaceny nevelké položky svědčící o nízkém tempu a malé pozornosti věnované novoměstskému opevnění. Do Orsiho smrti byl dokončen pouze úsek kurtiny mezi bastiony sv. Mikuláše a sv. Kryštofa, byly dodělaný líce (započaté Carlem Luragem) a boky bastionu sv. Kryštofa a byla zahájena výstavba pravého boku a líce bastionu sv. Jana. Celkové finanční ohodnocení těchto zednických a výkopových prací zhruba odpovídá Orsiho relativně nízkému ročnímu příjmu za patnáct let stavby. Domenico Orsi byl ostatně zaměstnán také při malostranských fortifikacích, epizodicky na Vyšehradě a v Chebu, ale také, a to především, byl 24. července 1666 jmenován inspektorem při všech opevňovacích pracích v Čechách s platem 40 zl. měsíčně (později byl jeho titul změněn, stal se vrchním pevnostním stavitelem.)¹⁸

Po Orsiho smrti (14. 7. 1679) získal funkci vrchního pevnostního stavitele Francesco Lurago. Stavbou novoměstského opevnění byl pověřen Martin Allio, nejdříve ve spolupráci s Giovannim Domenikem Canevallem (zemřel 26. 8. 1685) a poté s Balthasarem Schwarzbauerem. Patrně ještě za života Orsiho došlo k menším změnám původního (Contiho ?) záměru, které jen stěží můžeme připsat osobě nového inženýra Filippa Talducciho, ale spíše blíže neznámému inženýru Marinimu a generálovi J. von Holstovi.¹⁹ Allio nebo jeho společníci dostavěli pravděpodobně úsek hradeb, respektive kurtiny mezi baštami sv. Kryštofa a sv. Jana, pravou líc bastionu sv. Jana ještě podle původních plánů. Již před touto částí byla budována druhá polovina bastionu sv. Xavera a teprve potom se stavba přesunula na druhý konec opevnění, ke Karlovu. Allio navázal, výslovně podle „manýry Mariniho a generála von Holsta“, na starou hradbu nad Nuselským údolím velmi plochým bastionem („U božích muk“) s přiléhající kurtinou. Objem 1 735 kubických sáhů, za které bylo Alliovi zapláceno, přibližně odpovídá velikosti úseku. V dalších letech, kolem roku 1700, stavěl snad bastion Karlov, ten však nedokončil. Od roku 1686, kdy Allio začal spolupracovat se Schwarzbauerem, až do Schwarzbauerovy smrti mu bylo zapláceno 59 354 zl. Ani jeho společníci příliš v pracích nepostoupili. Roční kvóta výdajů na novoměstské opevnění byla sice stanovena na 9100 zl., avšak po odečtení platů inženýra a vrchního pevnostního stavitele (dohromady nejméně 1080 zl.) a každoročně vykazovaných úspor kolem 900 zl. zbývalo ke stavbě a opravám relativně málo peněz. Proto byly bastiony mezi Svinskou (Slepou) bránou a Karlovem s největší pravděpodobností dokončeny až Alliovými a Schwarzbauerovými pokračovateli. První z nich, Kryštof Dienzenhofer, který vystřídal Schwarzbauera, se stavby zúčastnil jen minimální měrou; v letech 1698/9 až 1700 byla jeho práce odměněna pouze 897 zl. a 24 kr. Allia pak vystřídal až Vít Kaňka, jenž byl jmenován císařským reskriptem 26. října 1702 a po jeho smrti nastoupil roku 1727 Kilián Ignác Dienzenhofer. Kromě změny vojenského velení Prahy, kdy barona Cobba vystřídal von Kaiserstein a posléze hrabě von Daun, změnilo se také technické vedení stavby. Po smrti Filippa Talducciho byl 30. června 1691 jmenován novým inženýrem Martin Johann Eck (Egg). Vrchním pevnostním stavitelem se stal po F. Luragovi císařským dekretem z 28. července 1693 Abraham Leuthner. Na místo, které se uvolnilo po jeho odchodu v Chebu, nastoupil Kryštof Dienzenhofer.²⁰

OPEVNĚNÍ VYŠEHRADU

Rozhodnutí vytvořit z Vyšehradu citadelu jsou dostatečně známá; nelze proto pochybovat, že se stavbou bylo započato souběžně s novoměstským opevněním někdy v letech 1650 až 1652. Podle návrhu hraběte Contiho, jehož plán v hrubých rysech reprodukoval Merian, byla budována nejdříve hradba v úseku kolem starého „hornverku“, navrženého snad ještě Giovannim Pieronim a vystavěného ve třicátých až čtyřicátých letech 17. století. Dispozici původní rohové hradby, než se její znovuvýstavby ujal Carlo Lurago, lze přibližně rekonstruovat z účtovacího dokladu z roku 1652 a ze způsobu zdění vlastního objektu. „Hornverk“ měl vnější líc (k Nulímu) dlouhou pouze 95 loket, líce, boky i krátká kurtina mezi „rohy“ byly shodných rozměrů s dnešními, líc k Vltavě buď nebyla dokončena, nebo byla pobořena. Půdorys nové rohové hradby C. Lurago poněkud pozměnil; bastion k Vltavě lehce vysunul dopředu, a tak se starší zdivo (z lomového kamene) objevuje pouze v lici (eskarpě) bastionu obráceného k Nulímu. Poloha zřejmě původní Táborské brány se tímto dispozičním posunem nezměnila. V pojetí Contiho návrhu, podle kterého Lurago stavěl, byl „hornverk“ integrální součástí bastionového systému citadely. Směrem k Nulímu se měl čelný bastion napojit kurtinou na další baštu, podobně i směrem k Vltavě, kde však terénní situace byla složitější. To si vyžádalo značnou nepravidelnost; po kurtině následoval bok, pak opět kurtina, na kterou navazoval plochý bastion. Lurago do roku 1652 stačil dohotovit dva bastiony původní rohové hradby (kamenná stavba byla doplněna cihlovou dozdívkou), započal obě kurtiny a bok k Vltavě, kurtinu a líc bastionu k Nulímu, které však byly později opuštěny a pravděpodobně vybourány. Po odchodu Contiho byly v plném proudu probíhající práce na čas zastaveny a zřejmě ještě téhož roku bylo rozhodnuto o radikální změně projektu citadely (v účtovacím plánu – obr. na str. 130 – je již tato nová podoba, odpovídající dnešní, zakreslena). Lurago za své vyšehradské práce dostal roku 1652 celkem 34 206 zl. 52 kr., z toho za cca 47 454 kubické lokte zdiva 26 040 zl. 26 kr. Kupodivu byl honorován stejnou částkou, 14 zl. a 51 kr. za kubický sáh, jako při novoměstském opevnění, přestože na vyšehradském „hornverku“ nebylo provedeno kamenné armování.²¹ Je velmi pravděpodobné, že vyšehradská rohová hradba byla již v tomto roce dokončena.

Rozhodnutím císaře z roku 1653 se mělo pokračovat ve stavbě vyšehradské citadely. Není jasné, zda stavba byla opět svěřena Carlu Luragovi (a odebrána mu až v roce 1656, kdy ho udal Santino de Bossi), nebo zda již od roku 1653 vedl práce Gion de Capauli, který však výplaty kvitoval až od roku 1656. Během doby, u níž nemůžeme zatím s určitostí tvrdit, kdo na fortifikacích pracoval, byla rozestavěna největší část. V letech 1653–1655 bylo placeno ročně asi 25 000 zlatých, roku 1656 až 1659, kdy je již doložen de Capauli, asi 10 000 zl. Od roku 1661 až do stavitelovy smrti pokračovala stavba podobně jako u novoměstského opevnění velmi zvolna; k dokončení vyšehradské citadely zbývaly již jen méně exponované úseky směrem do města a k Vltavě. Gion de Capauli nepochybně patřil k neúspěšnějším stavebním podnikatelům při fortifikacích, za vyšehradské i chebské opevnění, které rovněž stavěl, mu bylo vyplaceno celkem 438 646 zl. 57 kr. Vlastní stavbou citadely se již literatura vyčerpávajícím způsobem zabývala.²² Po smrti G. de Capauliho byl na jeho místo 23. června

Carlo Lurago (?) – účtovací plán vyšehradského opevnění z r. 1652, detail

1678 jmenován vrchní pevnostní stavitel Giovanni Domenico Orsi, který převzal také chebskou stavbu. Časná smrt nového stavitele opět uvolnila místo a pracemi na Vyšehradě byl pověřen Giovanni Giorgio Rossi. Opevňování Chebu bylo svěřeno Abrahamu Leuthnerovi, zpočátku společně s Gaudenzio Casanovou, posléze s Balthasarem Schwarzbauerem.²³ Vyšehradské fortifikace zřejmě byly záhy po nastoupení Rossiho opuštěny nedokončené.

Zvláštní součástí opevnění mezi novoměstským úsekem u Karlova a u Vyšehradu byla přehrada na Botiči, která měla při bezprostředním ohrožení Prahy vytvořit v Nuselském údolí

z této strany rybník. Hráz a k ní přís ušející kanály navrhl snad již Conti a do roku 1652 je vybudoval Carlo Lurago. Hráz byla vysoká podle úrovně terénu 8–9 loket (tj. 4,7–5,3 m) včetně základů, dlouhá byla 275 loket (162,5 m). Celkové náklady na její výstavbu dosáhly výše 10 267 zl. Stavba hráze vysvětluje, proč v úseku Nuselského údolí nebylo plánováno opevnění bastionového systému.²⁴

OPEVNĚNÍ MALÉ STRANY A HRADČAN

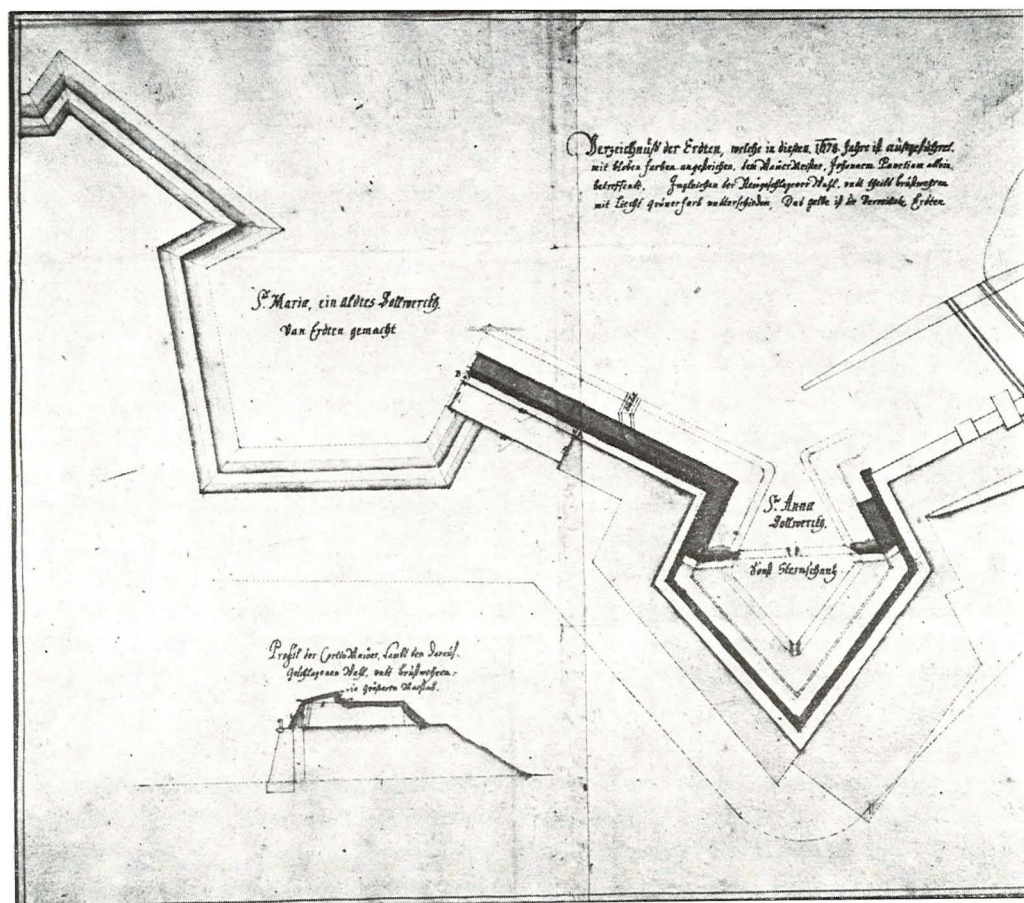
Carlo Lurago se podílel, byť jen minimálně, i na výstavbě malostranských fortifikací. Malá Strana a Hradčany byly uzavřeny podle plánů markýze Borriho bastionovým systémem sypaných hlíněných valů, jejichž budování bylo dokončeno z větší části před obsazením Malé Strany Švédy. Zřejmě již krátce po jejich odchodu byl Santino de Bossi k dostavbě opětovně povolán. Podle Contiho zprávy z roku 1649, bohužel nepříliš přesně citované M. Dvořákem st., byly Bossiho hradební zdi nižší, ale silnější, v koruně $7\frac{1}{4}$ loket (4,3 m); oproti Luragovým novoměstským hradbám silným pouze $4\frac{1}{4}$ loket. Podobně sklon Bossiho eskarpy byl menší a bez cihelné líce, vnější strana byla téměř kolmá. Při přepočtu na kubické sáhy prostavěného zdiva byla Bossiho stavba zdánlivě velmi laciná, pokud se však počítalo s běžným metrem hradeb při stejné výši, pak Bossi potřeboval $72\frac{1}{2}$ kubického lokte zdiva. Při ceně asi 27 kr. za loket by jeho účet vykazoval 32 zl. za běžný loket hradby vysoké 10 loket. Luragův účet za stejný úsek, na který by spotřeboval pouze 50 loket zdiva, by i při vyšší ceně 33 kr. za kubický loket činil pouze 27 zl. a 30 kr. Výkopové práce pak dělal Lurago laciněji. Všechna tato pro a proti, včetně modernějšího způsobu výstavby novoměstského opevnění, zvážila vídeňská válečná rada a rozhodla prozatímně práce na Malé Straně zastavit.²⁵ Zdá se, že malostranské fortifikace měly být opět budovány již roku 1656, čemuž nasvědčuje Bossiho žaloba na špatně vedené práce na Vyšehradě (což mohlo způsobit předání stavby G. de Capaulimu), ale také jeho návrh nového způsobu zadávání staveb zasláný i císaři. Podle něho měla „zvlášť ustanovená komise svolaná na místo, kde se mělo stavět, ukázat stavitelům co a jak budovat, a ten pak, který ze stavitelů by nabídl nejnižší cenu, by stavbu získal“. S tímto řešením souhlasil jak zemský sněm, tak bezpochyby i česká komora, která spolu s kontrolou finančních zdrojů nově získala i právo uzavírat se staviteli kontrakty.²⁶ Není jasné, zda ještě roku 1657, nebo až počátkem následujícího léta byly uzavřeny smlouvy; jisté však je, že jediným stavitelem, kterým v letech 1658–1659 byly vypláceny z nové mimořádné daně mzdy za práce na „Hradě“ (Hradčanech), byl Carlo Lurago (dostal 6768 zl.) a Santino de Bossi (4412 zl.). Práce byly drobnějšího rozsahu, týkaly se pouze oprav různých bastionů a kurtin starého Bossiho opevnění. Lurago pracoval na baštách Hvězda, Strahov a sv. Ignác, u Újezdské a Písecké brány.

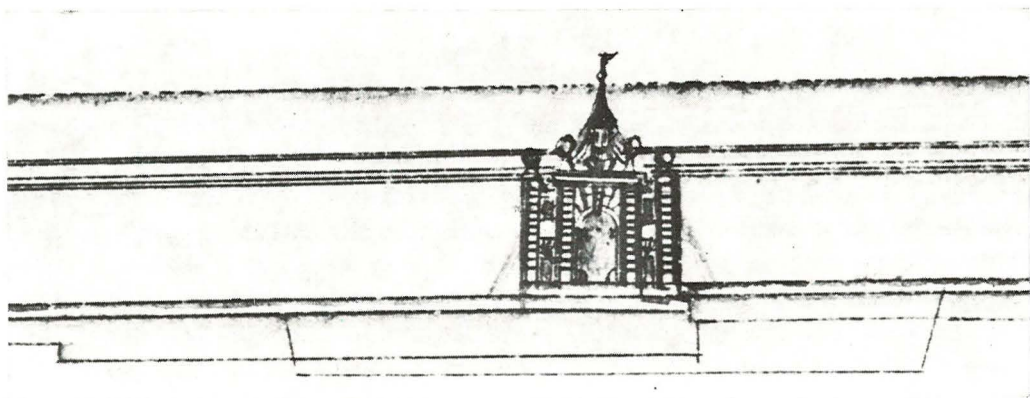
Nová etapa ve výstavbě malostranského a hradčanského opevnění začala až roku 1660 – tedy v době, kdy bylo změněno i novoměstské opevnění zásluhou návrhů inženýra Mariniho a generála von Holsta. Podle návodu Bossiho byl vypsán „konkurs“, při kterém Lurago nabídl 11 zl. za kubický sáh zdiva a 45 kr. za kubický sáh zeminy. Protože však malostranští

stavitelé učinili nižší nabídku (10 zl.), Lurago již další práci při malostranském opevnění nedostal. Konkurenti ostatně uvedli, že práci udělají stejně dobře, jako by ji provedl Lurago.²⁷

Smlouva byla nejdříve uzavřena 23. června 1660 se Santinem de Bossi a jeho „konsorty“, Hansem Georgem Gottwigem (Gottwieck) a Jakubem Gieschkem (Gierska) – kterého posléze vystřídal Domenico Agostoni – na výstavbu bastionu u Špitálu a bastionu Strahov. S nimi spolupracovali ještě v letech 1660–1661 Domenico Rossi a Giovanni Battista Cirisolla (1660 až 1664). Původní zakázku celé skupiny dokončil samostatně Domenico Agostoni v celkovém nákladu 67 890 zl. a 43 kr. Nedlouho po první smlouvě byla uzavřena další, opět se společenstvím, tentokrát zednického mistra Samuela Kňourka (Kňoura) a stavitele Domenica Orsiho. Ti v roce 1661 nebo 1662 začali s pracemi na bastionu Hvězda, bastionu sv. Vojtěcha a na

Samuel Globic z Bučiny – účtovací plán malostranského opevnění z r. 1678, detail přechodu sypaných valů do nového zděného opevnění

Samuel Globic z Bučiny – účtovací plán malostranského opevnění z r. 1676, detail nákresu vnější fasády Strahovské brány

„vlčí jámě“ před Strahovskou branou. Poté, co se Orsi stal vrchním pevnostním stavitelem (1666), pracoval Kňourek samostatně. Dalším stavitelem, kterému v tomto hradčanském úseku hradeb byly asi v letech 1662–1663 svěřeny práce, byl Christoff Lehner. Ten pravděpodobně zahájil svou činnost nejdříve na baště sv. Norberta, pak (asi od roku 1666) i na bastionu sv. Františka. Stavby pokračovaly poměrně rychle, kolem roku 1665 již Domenico Agostoni stavěl kurtinu mezi bastiony Špitálem a Strahovem, roku 1666 Samuel Kňourek budoval kurtinu mezi bastionem sv. Františka a Hvězdou. Roku 1667 se pracovalo na kurtině mezi Strahovem a bastionem sv. Františka. První byly dokončeny bašty kolem Strahovské brány (1668), další jmenované úseky pak nejpozději na samém začátku sedmdesátých let, ale zemní práce se protáhly ještě do dalších let.²⁸ V následujícím období již nebyly uzavřeny smlouvy s D. Agostonim (protože ochuzoval maltu o vápno a hájil se pouze prohlášením, že Orsi, který jej z titulu své funkce vrchního stavitele kontroloval, nerozumí zednickému řemeslu), ale ani s Bossim, který se snad práce vzdal, podobně jako Orsi. Samuel Kňourek brzy zemřel (roku 1673 je naposledy zmiňován při stavbě), a tak ze starších stavitelů zůstal pouze Christoff Lehner, který spolu s bývalým tovaryšem Samuela Kňourka, Janem Pannetiém (Pánek), prováděl další práce. Roku 1674 dokončoval Pánek kurtinu mezi bastionem sv. Františka a Hvězdou, pracoval na lici a boku bastionu sv. Karla, jež se obrací k baště sv. Vavřince; druhou část stavěl Ch. Lehner. V příštím roce Pánek spojil bastiony sv. Karla a sv. Vavřince (druhou baštu vybudoval kolem roku 1670 Samuel Kňourek) kurtinou; Lehner pokračoval ve výstavbě bastionu sv. Karla. Další léta Pánek zesiloval opevnění kolem Strahovské brány, kde stavěl také nový strážní dům, a Lehner dále pracoval na fortifikaci směrem k Vltavě. Roku 1678 zahájil Lehner výkopy základů bastionu sv. Josefa, když již předtím z velké části vystavěl přilehlou kurtinu (dokončena byla asi roku 1679). Do roku 1682 tak byl hotov celý nový systém fortifikace od kurtiny bastionu P. Marie (obr. str. 132) až k bastionu sv. Josefa nad Újezdem, který však byl proti původnímu projektu pozmeněn, zmenšen a byla vytvořena jen jakási „platte form“. Od roku 1683 výrazně poklesly výdaje na opevnění: z 20 000 ročně na zhruba 6000 zl.; na této úrovni pak zůstaly až do konce

století. Proto byl do roku 1692 dokončen pouze bastion sv. Dominika, roku 1692 pak k němu přiléhající kurtina s vynechaným místem pro novou Újezdskou bránu. Ta byla vybudována do konce 17. století, snad i ravelin před ní spolu s baštou sv. Jakuba a kurtinou směřující k Vltavě. Poslední šance v této smíchovské části malostranského opevnění, bastion sv. Jana, byla dohotovena až roku 1705. Na pracích se podíleli nadále Jan Pánek, kterého po smrti (1704) vystřídal jeho syn Jan Šimon, bezpochyby však již dlouho spolupracující s otcem. Christoff Lehner zemřel asi roku 1685 nebo počátkem následujícího léta; stavitel, který jej vystřídal, Andrea de Quadri, rovněž brzy zemřel (1692) a na jeho místo postoupil Antonio Lurago (s nímž jistě pracoval synovec Anselmo). Oba, de Quadri a Antonio Lurago, budovali spolu s Pánkem opevnění kolem Újezdské brány.²⁹

BRÁNY PRAŽSKÉHO OPEVNĚNÍ

Na rozdíl od hradebních zdí, jejichž profil i průběh určoval pražský velící důstojník a jeho štáb, případně inženýr pověřený opevňovacími pracemi v Českém království, vznikaly brány jako samostatné architektonické útvary se zřejmou estetickou hodnotou i funkcí podle projektu stavitelů činných při fortifikacích. Přestože brány byly vlastně jedinými objekty, kde se mohl uplatnit architektův názor, i ony byly podřízeny určitému schématu, a to jak půdorysnému (vchod-vjezd), tak ikonografickému (triumfální oblouk).

V úseku novoměstského opevnění, jež postavil Lurago, byly plánovány tři nové brány. Podle provedeného díla lze zvážit, kterou z bran mohl Carlo Lurago skutečně navrhnout a vybudovat. Sám bezpochyby stavěl Koňskou bránu, která již roku 1652 byla jako první z bran alespoň v hrubé stavbě dokončena. Její podoba před klasicistní přestavbou je prakticky neznámá, můžeme jen předpokládat, že vlastní těleso bylo trojdílné, architektonicky ztvárněné jen směrem k městu, ve kterém opticky uzavíralo Koňský trh. Vnější vyústění v boku bastionu sv. Štěpána (označovaného někdy za baštu sv. Michala) mělo podobu jen jakési větší poterny (druhý otvor v kurtině byl proražen až při klasicistní přestavbě). Koňská brána se tak celým svým pojetím a nakonec i umístěním značně liší od ostatních vstupů do města.

S pracemi na Nové bráně, další v části budované Carlo Luragem, se začalo nejdříve v závěru roku 1654, nebo spíše roku 1655. Byla dokončena někdy před 31. říjnem 1666, kdy ji vojenské velení předalo do správy města. Kamenickou práci dělal s největší pravděpodobností Giacomo Passarini, který za ni v letech 1659–1660 dostal více než 1000 zl. ročně. Brána byla výtvarně pojata především na vnější straně hradby; zachované fotografie pořízené před jejím zbořením v roce 1875 zachycují již jen její neúplnou podobu – bez štítu nad hlavní římsou. Autorství Carla Luraga je více než pravděpodobné.

Poslední z bran ve střední části novoměstského opevnění, Žitná brána, se stavěla až mnohem později. Její budování ostatně nemělo do zboření či otevření části gotického opevnění, které ji směrem do města překrývalo, žádný smysl. Pouze v souvislosti s dostavbou bastionu sv. Xavera a jeho provizorním napojením na středověkou hradbu mohla být zaslepena Svinská brána (zvaná od té doby Slepá), zbořena část hradební zdi a otevřena Žitná brána. Termínem

Leopoldova brána na Vyšehradě

ante quem je rok 1694, kdy byla brána odevzdána městu, termínem post quem zřejmě ukončení činnosti Domenica Orsiho (1679). Oproti branám z padesátých až šedesátých let je méně monumentální a ve své výzdobě jednodušší; pokud zcela nevyloučíme projekt Carla Luraga, je třeba předpokládat jeho přepracování nejspíše Martinem Alliem. Kamenické práce pravděpodobně prováděl Giovanni Battista Allio.

Nejmladší branou novoměstského opevnění byla nepochybně nová brána Poříčská (Špitálská). Ještě roku 1679 nestála kurtina, ve které měla být umístěna, a tak často uváděný rok předání Poříčské brány (1663) se jistě vztahoval pouze k převedení staré brány do městské správy. S výstavbou nové brány se začalo až někdy v devadesátých letech. Roku 1696, kdy podepisoval kvitance platů za odvedenou práci kameník Giovanni Battista Allio, ještě nebyla dokončena. Autorství Martina Allia anebo jeho úpravy staršího projektu (Orsiho?) nelze ani u této brány v letech 1858–1859 nahrazené novostavbou, vyloučit.³⁰

Při staroměstském opevnění je doložena Luragova činnost jen na Staroměstské mostecké věži. Podle dochované smlouvy ze 6. března 1653 se Lurago zavázal, že spolu s kameníkem Spinettou opraví věž poškozenou švédským obléháním. Tato práce drobnějšího rozsahu, omezující se převážně na stranu věže obrácenou k mostu, byla dokončena asi v témže roce.³¹

Táborská brána předsunutého opevnění Vyšehradu není s velkou pravděpodobností Luragovým dílem, ale zbytkem starší fortifikace. Rohová hradba stála již před rokem 1648, a protože chránila frekventovanou cestu na Tábor a do Lince, je nutno předpokládat určitý architektonizovaný vjezd. Nelze vyloučit, že zprávy týkající se její výstavby k roku 1655, často citované literaturou, se vztahují k úmyslu ji přestavět. Dochovaný projekt brány signovaný Carlem Luragem mohl být pak návrhem této nové brány.

Pokud Lurago začal po odchodu Contiho i s pracemi na nově koncipované vyšehradské citadele, nebyl by vyloučen jeho podíl na projektu Leopoldovy brány, i když k její výstavbě došlo až pod vedením de Capauliho. Podobnost Leopoldovy brány s Matyášovou na Pražském hradě je pravděpodobně dána jejich společným (v té době oblíbeným) inspiračním vzorem – tiskem Sebastiana Serlia *Extraordinario libro*, Benátky 1566. Autorství veškeré kamenické práce lze jen stěží připsat G. B. Alliovi; kameníkem při novoměstských a vyšehradských opevněních byl po celá šedesátá léta, tedy v době, kdy se brány stavěla, Giacomo Passarini.³²

Na obou branách malostranského opevnění, dokončených alespoň v hrubé stavbě do konce 17. století, se Lurago zřejmě nepodílel. Strahovská (Říšská) brána se budovala někdy kolem roku 1665, kdy D. Agostoni zahájil výstavbu přední kurtiny. Dohotovena byla asi po pěti letech a předána za účasti Domenica Orsiho a Filippa Talducciho Malostranským. Přítomnost Orsiho nedokazuje (ale ovšem ani nevylučuje) jeho autorství: vycházela z funkce vrchního pevnostního stavitele. Strahovská brána patřila k málu oboustranně ztvárněných vstupů do města. Původní podoba (obr. na str. 133) byla blízká novoměstským branám i zmíněnému Luragovu návrhu, ale ještě během 18. století byla její horní štítová část snesena a na obou stranách byla brána doplněna atikou. Kamenické práce byly placeny Martinu Čechovi (Czech), jehož v roce 1669 vystřídal Václav Kňourek.³³

Kurtina kolem Újezdské brány byla postavena Janem Pánkem roku 1692, s výstavbou brány se začalo až o dvě léta později, jak nasvědčovalo datum na vnější straně brány. Do-

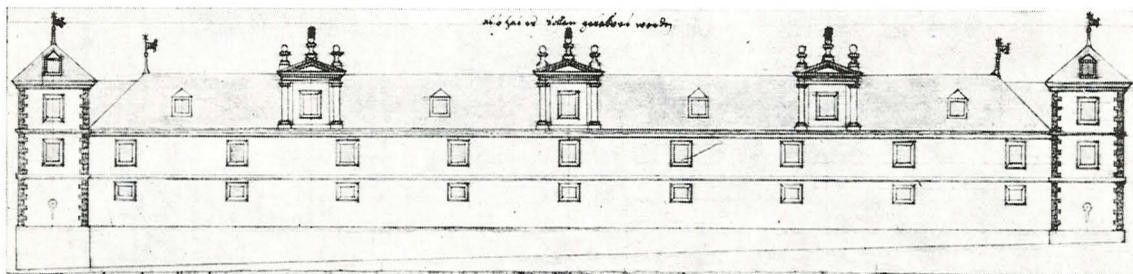
končena však byla až někdy v letech 1699–1700, protože teprve v této době se uzavírají účty kameníka Adama Kulicha. Další kameník, Johann Ulrich Mannes, pracoval na samém počátku 18. století již na brance újezdského ravelinu. Ve stejné době byla také osazena sochařská výzdoba; bránu odevzdali vojáci do městské správy roku 1704.³⁴

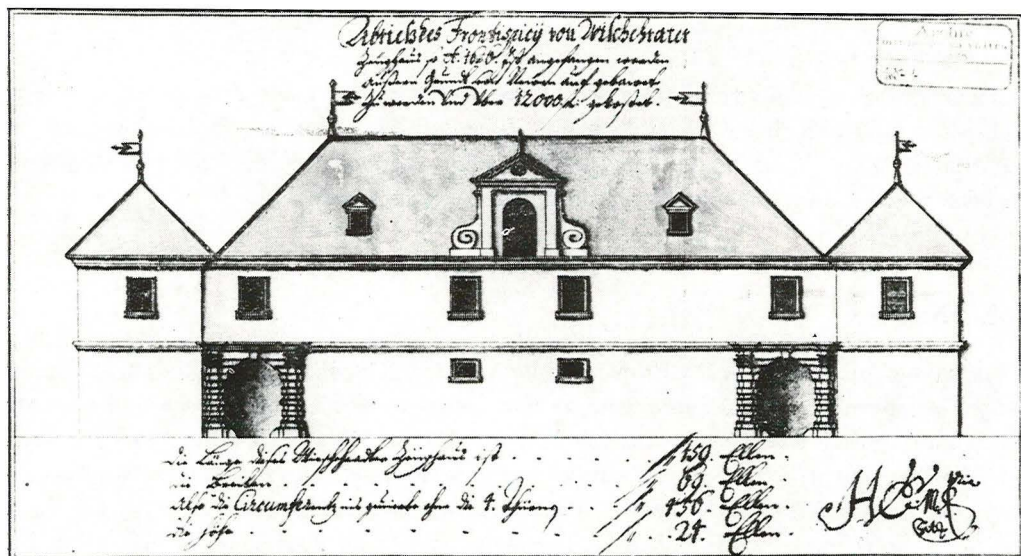
ZBROJNICE

O vybudování nových zbrojnic v Praze se začalo jednat již roku 1651, kdy si Rudolf, svobodný pán z Teuffenbachu, vyžádal dobré zdání o stavu „zeughausů“ v Čechách. Pražský zbrojmistr Georg Baum vylíčil stav zbrojnic na Malé Straně a Novém Městě jako velmi bídny; zároveň nechal odhadnout několika staviteli návrh nové zbrojnice. Odhadovaná cena, včetně stavebního materiálu a řemeslných prací tesařů, truhlářů, pokrývačů, sklenářů a dalších, byla značně vysoká, pohybovala se kolem 17, respektive 19 000 zl. Na základě tohoto dobrozdání Teuffenbach doporučil dvorské válečné radě, aby nechala postavit v Praze dvě nové zbrojnice, z nichž jedna měla stát na Vyšehradě, druhá na Malé Straně. V roce 1652 pak sněm schválil úplné přestavění a rozšíření zbrojnice, výstavbu další pak roku 1654, kdy konečně také byly sněmem uvolněny peníze z berně následného roku ve výši 10 000 zl.³⁵

Podle výše nabídek jednotlivých stavitelů – Carlo Lurago požadoval 13 zl. za kubický sáh zdíva, Gion de Capauli 12 zl. a Santino de Bossi 11 zl. – byl vybrán Bossi s nejnižším požadavkem. Dne 3. února 1656 s ním byl uzavřen kontrakt, podle kterého se zavázal postavit zbrojnici s věžicemi na rozích kvadrátu o délce 300 stop a šířce 120 stop. Zeď silná 3 stopy měla být k vikýřům vysoká 28 stop, měla být členěna jednou římsou, vše mělo být řádně provedeno podle nákresu (snad Luragova). Se smlouvou bylo Bossimu předáno 3000 zl., do konce roku pak další částky v celkové hodnotě 7540 zl. (později doplaceno ještě 2182 zl.). Do 4. června 1657 jsou zaznamenány dále výdaje na kameníka Giovanniho Battistu Spinetu (530 zl.), za nákup stavebního dříví a prken a za jejich odvoz, za platby tesaři a zámečnickovi v úhrnné hodnotě 10 698 zl. 10 kr. a 3 d., včetně mzdy Bossiho. Rozpočet tak byl překročen téměř o 700 zl., aniž stavba dosáhla zdárného konce. Zbrojnice zůstala nedokončena pro

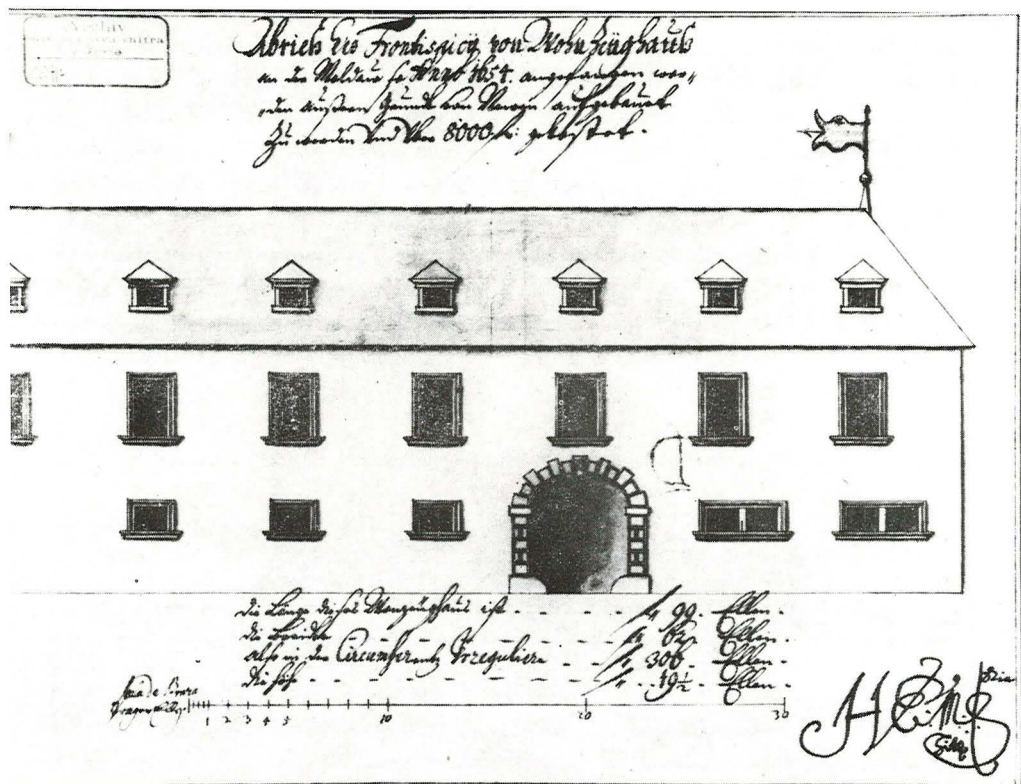
Giovanni Domenico Orsi (?) – náčrt boční fasády vyšehradské zbrojnice z doby kolem r. 1671

Nákres průčelí vyšehradské zbrojnice, realizovaná podoba

Nákres průčelí malostranské zbrojnice u Vltavy, realizovaná podoba

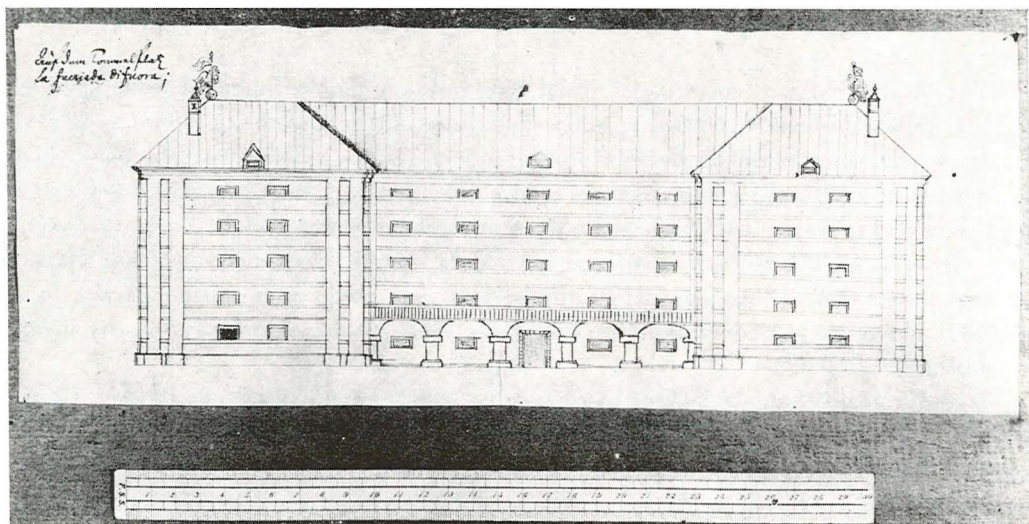
nedostatek prostředků a teprve na jaře roku 1660 zásluhou půjčky hraběte Losyho přikročil Carlo Lurago k dostavbě za 6000 zl., přestože Santino nabídl dohotovit dílo pouze za 3813 zl. Lurago se stavbě nevěnoval a jeho polír provedl práci tak nezodpovědně, že její objem byl odhadnut pouze v třetinové ceně poukázané částky. Škoda takto způsobená eráru dosáhla výše 4276 zl. a 30 kr. Stavba byla omítnuta a opatřena štukem, pravděpodobně byly zbudovány i střešní vikýře se štíty a střecha opatřena šindelem (!), který byl vyměněn za pálenou krytinu až kolem roku 1694. Zbrojnice nebyla nikdy dostavěna podle zachovaného návrhu (obr. str. 137), ale pouze ve zjednodušené verzi (obr. str. 138); štítové vikýře byly sneseny někdy v průběhu 18. století.³⁶

Na rozdíl od vyšehradské je druhá zbrojnice na Malé Straně u Vltavy zachována v jádru budovy dnešního čp. 111/III v Cihelné ulici. Tento objekt nevznikl jako novostavba, ale značným rozšířením a přestavbou malé zbrojnice, kterou koupil císař Matyáš roku 1614 od Jakuba Hýbla ze Stradova. Zbrojnice, tehdy „v nově vystavěná“, byla začleněna do novostavby v severním rohu. Podle dochovaného nárysu (obr. str. 138) měla být čtyřkřídlá, nepravidelného půdorysu ve tvaru lichoběžníka; její výtvarné pojetí bylo prostší než u vyšehradské. Délka čelní stěny byla oproti zbrojnici na Vyšehradě poloviční (99 loket, tzn. 58 m), boční křídla měla mít 62 loket, výška byla proponována na 19 a půl lokte. V přízemí byl plánován sklad zbrojního materiálu, patro bylo určeno k bydlení, respektive k ubytování. Se stavbou se započalo roku 1654, ale asi již po dvou letech bylo nedokončené dílo přerušeno. Stavitel (snad Gion de Capauli, který byl roku 1655 zmiňován při stavbě zbrojnice) v celém rozsahu dokončil pouze průčelní a severní křídlo, tedy části vycházející ze staršího jádra. Jižní křídlo zůstalo nedostavěno a výstavba křídla obráceného k Vltavě nebyla ani zahájena.³⁷

V poslední třetině 17. století došlo ještě k obnově či výstavbě dvou menších zbrojnic na Hradčanech, nejdříve v letech 1672–1675 u Lobkovického domu (proti císařské zahradě), později, roku 1679 až 1682, zbrojnice u hradní brány (proti arcibiskupskému paláci). Obě roku 1700 opravoval Giacomo Antonio Canevalle.³⁸

PROVIANTNÍ SKLADIŠTĚ A VOJENSKÉ „BARÁKY“

O stavbě proviantního skladiště (obilního magazínu, sýpky) v Praze se jednalo již roku 1639. Tehdy dvorská válečná rada navrhla, aby v Čechách byly vybudovány magazíny v Praze, Plzni, Chebu, Lokti a Českých Budějovicích, hlavní skladiště mělo být zřízeno v Jihlavě. Zásadou pro výstavbu byla možnost uskladnění takových zásob (především obilnin na pečení chleba, vaření piva a přípravu obroku), které by uživily armádu čítající 18 až 20 000 mužů po dobu jednoho až čtyř týdnů. Další zprávou o pražských magazínech je až dopis české komory datovaný 1. únorem 1656, který byl zřejmě odpovědí na znovuvzkříšený zájem válečné rady ve Vídni o proviantní skladiště. Vrchní proviantní důstojník J. Opitz von Ehrenstein spolu s Carlem Luragem vybrali v Praze dvě místa, jedno na Starém Městě, na „Tummel Platz“ (v místech dnešní Vysoké školy uměleckoprůmyslové), druhé na Novém Městě v okolí ulice Na zbořenci. Lurago vyhotovil nákresy (obr. str. 140–143) a vypočítal hrubé náklady,

Carlo Lurago – skica neuskutečněné stavby proviantního skladiště na Starém Městě z r. 1656, náčrtes průčelí

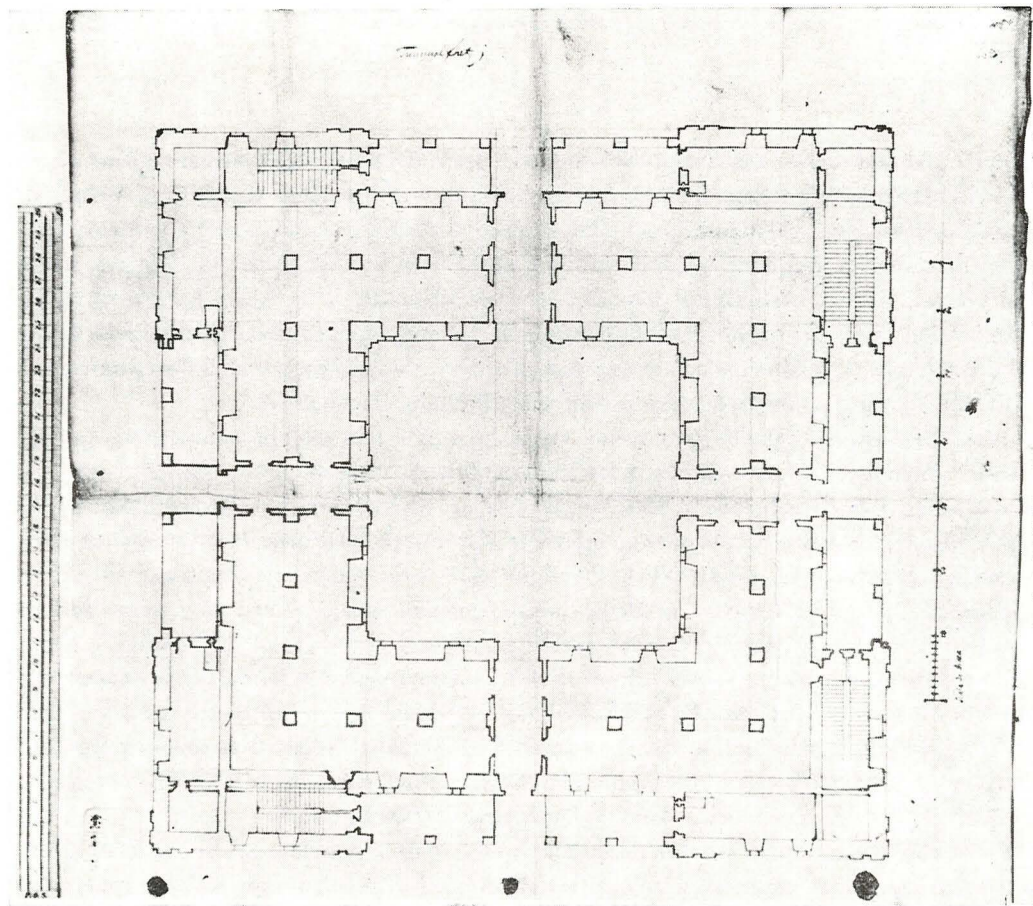
Obě sýpky navrhl pětipodlažní, položené nedaleko řeky (levná doprava obilí vory a loděmi), zhruba stejně velké; novoměstská měla mít 100×122 loket ($59,14 \times 72,15$ m), staroměstská byla čtvercové dispozice o straně asi 112 loket a měla mít nárožní rizality. Náklady na stavbu odhadl stavitel u novoměstského magazínu na 50 222 zl., u staroměstského byl rozpočet větší pro jeho dekorativnější řešení. Vysoké náklady a neochota českého sněmu je povolit zřejmě dvorskou válečnou radu od novostavby odradily. Dne 18. října 1658 proto doporučila české komoře, aby vyhlédla v Praze nějaký dobře položený objekt, který by se dal za levný peníz koupit a zřídit v něm sklad. Původně vysoké požadavky kladené na český sněm (císař požadoval ke zřízení proviantního skladiště nejdříve 30 až 40 000 zl.) byly později rezignovaně sníženy na 20 000 zl.; ani tuto sníženou částku však sněm neschválil a zdá se, že k žádné stavbě ani adaptaci staršího objektu nedošlo.³⁹

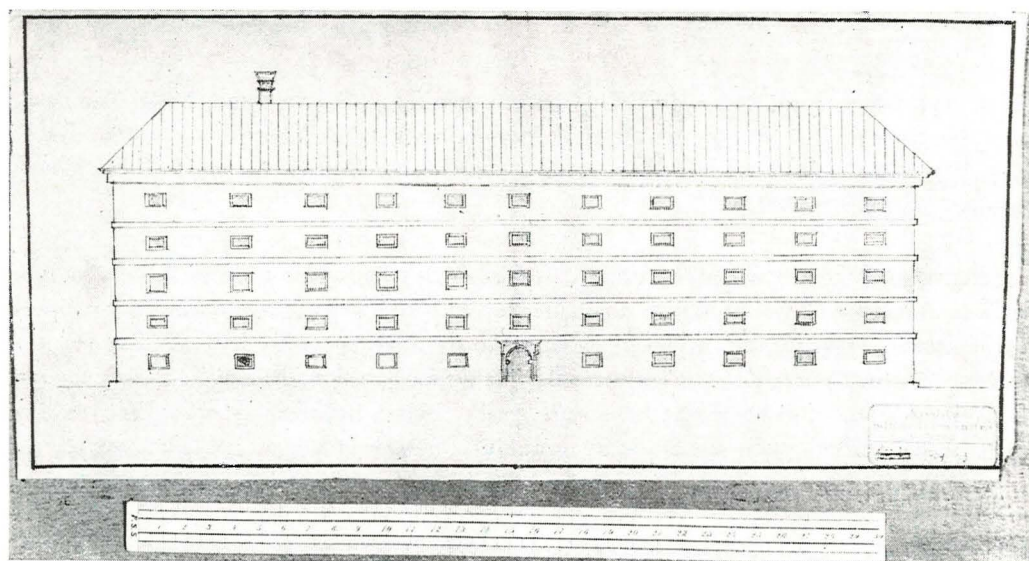
První doložené baráky (Baracken, Paraquen, baracha) – nepočítáme-li střelecké příbytky při hradbách – vystavěné městem pro ubytování vojska k ulehčení „kvartýrovací“ povinnosti měšťanů, stály před městskými branami Menšího Města. Tyto dřevěné stavby jsou zmíněny roku 1641 již jako stržené. Nedostatečná ubytovací kapacita malostranských domů však toto v podstatě nouzové řešení nutně vyžadovala. Dvorská válečná rada proto v únoru roku 1650 doporučila Contimu vybudovat baráky jednak na Petříně, dále u kapucínů na Loretě a třetí někde kolem Písecké brány. Výstavbou byl pověřen Carlo Lurago, který s ní také, hned 1. dubna téhož roku začal. Podle vzoru polních vojenských domků (z jejichž španělského pojmenování je ostatně odvozen i název), nikoliv však z hlíny a dřeva, ale z kamene, stavěl Lurago tyto přístřešky vždy pro dva vojáky. Roku 1652 mu bylo zaplacen 3000 zl.; odhadneme-li cenu jednoho baráku na 150–200 zl. (tzn. příbytek o vnitřních rozměrech 3×4 m), pak jich mohlo být postaveno do této doby 15 až 20. Jejich výstavba zřejmě pokračovala.

čovala i po příchodu la Crona do Prahy, třebaže není archivně doložena. Nadále jsou pak zmiňovány pouze přístřešky mimo městské opevnění na Petříně, které již roku 1658 musely být opravovány malostranskými zednickými mistry H. G. Gottwieckem a J. Gierschkem; a znovu pak roku 1693.⁴⁰

Práce na pražském opevnění bastionového typu byly zahájeny po roce 1639, kdy Santino de Bossi stavěl fortifikace na Malé Straně a na Novém Městě. Malá Strana dostala tehdy opevnění systému sypaných valů a šancí, novoměstské středověké hradby byly zesíleny předsunutými baštami. Teprve po skončení třicetileté války začala roku 1649 nová etapa výstavbou zděných opevnění Nového Města, když staré hradby byly v průběhu obléhání Prahy Švédy téměř zcela zničeny. Obrovská stavba vyžadující nemalé finanční náklady, nebyla do

Carlo Lurago – skica návrhu neuskutečněné stavby proviantního skladiště na Starém Městě, půdorys přízemí

Carlo Lurago – skica návrhu neuskutečněné stavby proviantního skladiště na Novém Městě z r. 1656, náčrtek průčelí

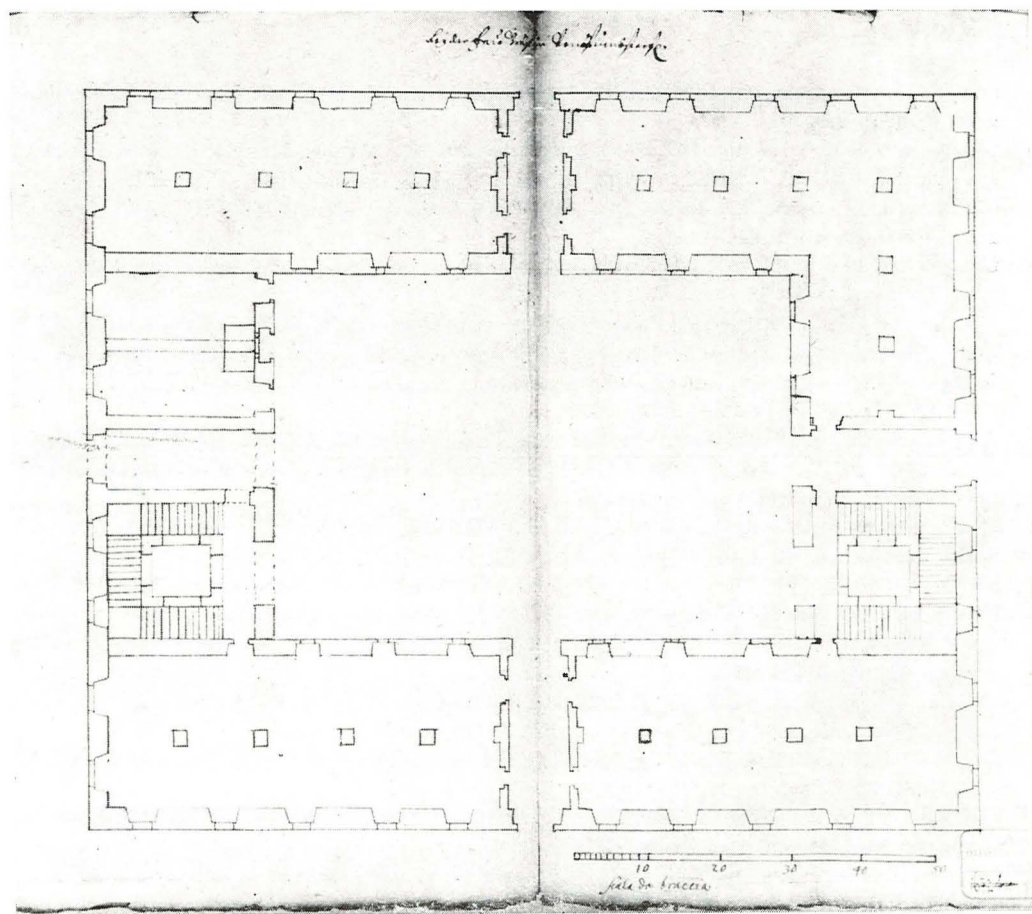
konce 17. století zdaleka dostavěna. Novoměstské opevnění nebylo dokončeno na jižní straně, kde chyběly bastiony kolem Karlova (sv. Bartoloměj, sv. Kateřina, Karlov), na Vyšehradě zůstala nedostavěna celá západní část. Malostranské fortifikace tvořily téměř z poloviny staré šance na severní a východní straně (bastiony Panny Marie, sv. Benedikta, sv. Václava, Všech Svatých, sv. Jiří, sv. Ludmily, sv. Tomáše, sv. Maří Magdalény a sv. Ignáce), nedostavěn byl také bastion sv. Jana v jižním úseku opevnění. Je pochopitelné, že úseky dodělané do konce roku 1699 byly v průběhu dalších let nejen opravovány, ale v některých zvláště exponovaných částech zesilovány podle moderních požadavků válečného stavebnictví.

Přestože opevnění nebylo dohotoveno, vyžádalo si již v této podobě neúměrného zatížení zemské pokladny. Celkové náklady z let 1648–1699 lze jen zhruba určit, přesné výdaje jsou zaznamenány jen v letech 1658 až 1668, samostatně pro vrchní berní úřad ještě v době 1673 až 1699. Minimální částku, věnovanou na opevnění všech pražských měst za roky 1648 až 1699, je možno odhadnout na 1 300 000 zl. Ve stejné době bylo vydáno na fortifikaci Chebu asi 431 000 zl. Na počátku stavby se hledaly různé finanční zdroje, platilo se z mimořádných nápojových a solních daní a různých jiných kontribucí včetně „extraordinárních“ berní. Teprve kolem roku 1658 se zdroj příjmů ustálil. Novoměstské a vyšehradské opevnění bylo hrazeno z nápojové daně (zpočátku i Cheb), malostranské ze zemské berně (od roku 1673 i Cheb). Prvotní značné zatížení země ve výši 25 až 30 000 zl. ročně bylo kolem roku 1683 redukováno především snížením nákladů placených z berně. Původních 20 000 bylo omezeno na 8000 až 6000 zl., a tedy na celkový objem kolem 16 000 zl. ročně.

Podle výše vydání bylo v prvním desetiletí po roce 1649, kdy bylo zapláceno celkem kolem 400 000 zl., tempo výstavby nejrychlejší. V následujících dvou desetiletích objem prací vyjá-

dřených v penězích klesl na 300 000, respektive na 280 000 zl., v posledním dvacetiletí dosáhl sumárně jen 320 000 zl. Tento odhad je však nutno korigovat snižujícími se cenami jednotlivých prací. Z extrémně vysoké odměny za kubický sáh zdiva, 14 zl. a 51 kr., které dostával Carlo Lurago (ovšem za plně cihlové zdivo), přes snížení na 12 zl. již v roce 1652 (C. Lurago, de Capauli) klesly náklady až na krajně nízkou hodnotu 7 zl. vyplacených kolem roku 1660 při stavbě opevnění v okolí Strahovské brány (Cirisolla, Rossi, Orsi, Kňourek, Lehner). Kolem roku 1680 se platy stabilizovaly na hodnotě 8 zl. 15 kr. (Allio, G. G. Rossi), resp. 8 zl. 45 kr. (Pánek, de Quadri, Antonio Lurago). Za stejnou cenu (8 zl. 45 kr.) pak pracoval i Kryštof Dienzenhofer v roce 1716. Denní mzda dělníků není známá, ale pravděpodobně nebyla příliš odlišná od té, kterou platil Antonio Lurago roku 1701 svému polírovi (36 kr.),

Carlo Lurago – skica návrhu neuskutečněné stavby proviantního skladiště na Novém Městě, půdorys přízemí

zedníkům (30 kr.) a přidavačům (15 kr.) Ceny zemních prací se pohybovaly přibližně na stejné úrovni kolem 1 zl. za kubický sáh.

Srovnáme-li podíl jednotlivých stavitelů podle vyplacených odměn, pak zcela zřetelně odvedl nejvíce práce Carlo Lurago, který obdržel celkem asi 400 000 zl. (za opevnění Nového Města, Vyšehradu a Malé Strany). Druhé místo zaujímá Gion de Capauli přibližně se 200 000 zl. (za Vyšehrad) a potom s velkým odstupem Christoff Lehner, Samuel Kňourek, Jan Pánek (za Malou Stranu) a Martin Allio (za Nové Město). Santino de Bossi se zúčastnil především staveb staršího opevnění, jeho podíl na pracích po roce 1659 již byl nevelký.

Pražské fortifikace se ve válečných časech příliš neosvědčily; jejich výstavba byla zastavena a opevnění získalo opět svůj smysl až na počátku 19. století, kdy bašty a kurtiny, respektive jejich valy, byly proměněny v parky, promenády a vyhlídková místa. Především pro tento jejich nový význam je třeba litovat ztráty valné části fortifikací při rozšiřování Prahy koncem minulého století.

POZNÁMKY

- ¹ Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 3. díl, Praha 1951, s. 39, 98; Lorenc, V., Tríska, K.: *Černínský palác*, Praha 1980, s. 20.
- ² Líba, V.: c. d. 1951, s. 164, 166, 169, 174, 178, 180, 182, 186, 202, 205, 209, 212, 213, 215, 217, 219, 229.
- ³ Líba, V.: c. d. 1951, s. 175, 182, 312; Wirth, Z.: *Zmizelá Praha 5, Opevnění Prahy*, Praha 1948, s. 17.
- ⁴ Líba, V.: c. d. 1951, s. 456, 420, 421, 426, 435, 445; Wirth, Z.: c. d. 1948, s. 18; SÚA SM 110/3/1, fol. 24 ad, kde memorandum v několika opisech.
- ⁵ Líba, V.: c. d. 1951, s. 459, 476, 478, 521; Dvořák, M.: *Hradby pražské*, in: *Zprávy spolku architektů a inženýrů v král. Českém*, sv. 12, Praha 1877, s. I/6–7.
- ⁶ Líba, V.: c. d. 1951, s. 748; Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 4. díl, Praha 1953, s. 111, 113, 173; Wirth, Z.: c. d. 1948, s. 18 (podle Wirtha vedl G. Pieroni opevňovací práce do r. 1628, v Praze však není doložen – v druhé polovině r. 1626 odecestoval do Kladska a odtud do Mikulova; Líba, V.: c. d. 1953, s. 134).
- ⁷ Streit, J.: *Divy staré Prahy*, Praha 1960, s. 269.
- ⁸ Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 5. díl, Praha 1954, s. 211, 234, 235, 256, 264, 284, 285, 287, 296, 298, 305, 307, 313, 314, 325, 330; Teige, J.: *O účasti měst Pražských při stavbě městských hradeb*, in: *Almanach král. hl. m. Prahy 1898*, s. 220, 221.
- ⁹ Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 6. díl, Praha 1955, s. 31, 32, 66, 117, 142, 151; Teige, J.: c. d. 1898, s. 222; Dvořák, M.: c. d. 1877, s. I/7.
- ¹⁰ Líba, V.: c. d. 1955, s. 304, 305, 331, 393, 394, 403; Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 7. díl, Praha 1955, s. 17, 27, 57, 66, 240; Dvořák, M.: c. d. 1877, s. I/7; Romaňák, A.: *Příspěvek k dějinám stavebního vývoje Vyšehradu*, in: *PaP 1977*, s. 268 ad.; Novosadová, O.: *Praha – Vyšehrad, Opevnění, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO, Praha 1973.
- ¹¹ Líba, V.: c. d. 1955, 7. díl, s. 317, 322, 324, 327, 410, 413; Kašička, F., Vilímková, M.: *Minulost a budoucnost hradčanských hradeb*, in: *Staletá Praha XIII*, Praha 1983, reprodukce na s. 183.
- ¹² Líba, V.: c. d. 1955, 7. díl, s. 431, 435, 437; Líba, V.: *Prameny k dějinám třicetileté války*, 8. díl, Praha 1957, s. 18, 33, 34, 42, 88; Kašička, F., Vilímková, M.: c. d. 1983, s. 184.
- ¹³ Líba, V.: c. d. 1957, s. 148, 150, 216 (srv. Teige, J.: c. d. 1898, s. 254); SÚA NM P–1/10–1, kart. 527, fol. 122.
- ¹⁴ Lorenc, V.: *Nové Město pražské*, Praha 1973, obr. IV–2.
- ¹⁵ Durasová, A.: *Die Architektenfamilie Lurago*, tištěná disertační práce, Praha b. d., smlouvy citovány in extenso na s. 96 a 97.

- ¹⁶ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659; Rezek, A.: Dějiny Čech a Moravy nové doby I, Praha 1892, s. 374, 450, 451.
- ¹⁷ Rezek, A.: Dějiny Čech a Moravy nové doby II, Praha 1893, s. 85, 90, 91; Dvořák, M.: c. d. 1877, s. II/14.
- ¹⁸ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1669 a 1670.
- ¹⁹ ibidem, kart. 529, 1693, fol. 36; Filippo Talducci (Talduzzi, ale také v pozoruhodném přepisu del Dulci) byl jmenován po zemřelém Francescu Pieronim 6. září 1661 – SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1661; SÚA NM P-1/10-2 kart. 530, 1701.
- ²⁰ SÚA NM P-1/10-2, kart. 530, 1701 a 1702; kart. 531, 1703; kart. 528, 1692, fol. 34, 1693, fol. 17; SM F 110/3/1, kart. 766.
- ²¹ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659.
- ²² ibidem, 1681, fol. 55 a 56; Romaňák, A.: c. d. 1977, s. 263 ad.; Novosadová, O.: c. d. 1973.
- ²³ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1678, kart. 529, 1693, fol. 36.
- ²⁴ ibidem, kart. 528, 1659.
- ²⁵ Dvořák, M.: c. d. 1877, s. II/11-12.
- ²⁶ Rezek, A.: c. d. 1892, s. 494; Rezek, A.: c. d. 1893, s. 82-84; Dvořák, M.: c. d. 1877, s. II/13-14.
- ²⁷ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659 a 1670; Durasová, A.: c. d., s. 25; SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1660.
- ²⁸ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1657, 1670 a 1671; SM F 110/3/6, fol. 75 ad.
- ²⁹ SÚA SM F 110/3/5, fol. 13 a 258; F 110/2/5, fol. 13, 14; F 110/3/1, fol. 204; F 110/2/3, fol. 13-14; F 110/3/6 fol. 117 ad; Vojtíšek, V.: Ke stavbě hradb pražských ve 2. pol. století 17., in: PA XXVIII, Praha 1916, s. 58 ad; SÚA NM P-1/10-2, kart. 531.
- ³⁰ Teige, J.: c. d. 1898, s. 223; Wirth, Zd.: c. d. 1948, s. 26; SÚA NM P-1/10-2, kart. 529, 1696.
- ³¹ Vojtíšek, V.: K dějinám mostu pražského, in: Za starou Prahu IV, Praha 1913, s. 27; Jíra, J.: Karel Lurago, in: Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za r. 1920-21, Praha 1922, s. 35.
- ³² Za upozornění na Serlia děkuji dr. V. Naňkové; Romaňák, A.: c. d. 1977, s. 172; Poche, E., Wirth, Zd.: Zmizelá Praha 4, Vyšehrad, Praha 1947, s. 17; Teige, J.: c. d. 1898, s. 237.
- ³³ Teige, J.: c. d. 1898, s. 234 a 240; SÚA P-1/10-2, kart. 528, 1670; AMP, rkp. 758, fol. 251.
- ³⁴ Havránek, E. Th.: Neznámá Praha, Praha 1939, s. 26.
- ³⁵ Rezek, A.: c. d. 1892, s. 451-452; SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659.
- ³⁶ SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659, 1671, 1677, kart. 529, 1694; Rezek, A.: c. d. 1893, s. 90.
- ³⁷ Durasová, A.: c. d., s. 27; Líbal, D.: Stavebně historický průzkum čp. 111/III, strp. SÚRPMO, Praha 1963; Ottův slovník naučný XX, Praha 1903, s. 423.
- ³⁸ SÚA NM P-1/10-2, kart. 529, 1694, fol. 7a, 14, kart. 530, 1700.
- ³⁹ Líva, V.: c. d. 1954, s. 346; Durasová, A.: c. d., s. 28-29; SÚA Sb. map a plánů č. 1704; Rezek, A.: c. d. 1893, s. 85 a 89.
- ⁴⁰ Líva, V.: c. d. 1955, s. 157; Dvořák, M.: c. d. 1877, s. II/11-13; SÚA NM P-1/10-2, kart. 528, 1659; SM F 110/3/6.